

Сафаров Илхом Файзуллаевич

ТАДЖИКОТЧИ

NAVOIY VILOYATIDA YASHOVCHI QOZOQ DIASPORASI VAKILLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda ya‘ni Navoiy viloyatida qozoq diasporasining paydo bo‘lishi, xalqning tarixiy yaqinligi va turmush tarzidagi farq. Ko‘chmanchi qozoqlar yaylovga qulay joylarda, sartlar va o‘troq o‘zbeklar esa, asosan, shaharlarda, aholi punktlarida, savdo markazlarida, shuningdek, dehqonchilikka qulay hududlarda joylashishi haqida qisqacha ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Qozoq diasporasi, til, urf- odati, ta'lim, madaniyat, jamoa.

Kirish: Qozoq diasporasi — Qozog‘iston Respublikasidan tashqarida joylashgan qozoqlar.Navoiy viloyatidagi qozoq diasporasi vakillari asosan O'zbekistonning boshqa hududlaridan farqli o'laroq, viloyatning shimoliy qismlarida yashaydilar. Ular O'zbekistonning boshqa etnik guruhlari bilan birgalikda turli tumanlarda istiqomat qilishadi, ayniqsa, Navoiy shahrining atrofida va uning yaqin joylarida. Qozoqlar asosan qishloq xo'jaligi sohasida ishlashadi va o'z madaniyati, urf-odatlarini va tilini saqlab qolishadi. Ular o'zlarining an'analari, til va diniga e'tibor berishadi, lekin O'zbekistonning ko'p millatli jamiyatiga ham yaxshi moslashgan. Shuningdek, qozoq diasporasi vakillari Navoiy viloyatida ta'lim olish, ish bilan ta'minlanish va ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish borasida ham o'zaro yordamni davom ettirmoqdalar. Qozoq millati vakillari O'zbekistonning boshqa hududlarida ham mavjud, ammo Navoiy viloyatida ularning an'anaviy yashash joylari va jamiyatlari haqida aniq ma'lumotlar vaqt o'tishi bilan o'zgarib borishi mumkin.

Ikki xalq o‘rtasida doimiy aniq chegara hech qachon bo‘lmagan, vaqt o‘tishi bilan ko‘chmanchilarning o‘troq turmush tarziga majburan o‘tkazilishi (tarixshunoslikda kollektivlashtirish deb yuritiladi) Qozog‘istonda ro‘y bergan ocharchilik ko‘p sonli qozoqlarning qo‘shni sovet respublikalariga, jumladan, O‘zbekistonga ko‘chishlarga sabab bo‘lgan[6]. Ikkinchi jahon urushidan oldin bir nechta migratsiya to‘lqinlari bo‘lgan. Eng katta migratsiya to‘lqini 1926—1927-yillarda Goloshchekin islohotlari (“Kichik Oktyabr”) davriga to‘g‘ri kelgan. Qozoq diasporasining mavjudligi SSSR rahbariyati qarori bilan Qozog‘iston chegara hududlarining O‘zbekistonga o‘tkazilishi bilan ham izohlanadi. 1956-yilda Qozog‘iston SSR O‘zbekiston SSRga Janubiy Qozog‘iston o‘lkasidagi qo‘riq dasht yerlarining bir qismini (O‘zbekistonning hozirgi Jizzax, Navoiy va Sirdaryo viloyatlarining bir qismi) berdi. Shuningdek, Janubiy Qozog‘iston viloyati (Turkiston)ning Bo‘stonliq tumani (hozirgi Toshkent viloyatining Bo‘stonliq tumani) va Orjonikidze tumanining bir qismi (hozirgi Toshkent viloyati Qibray tumani) ham o‘tkazildi. 1962-yilda Qozog‘iston Janubiy Qozog‘iston viloyatining yana uchta tumanini, boshqa ma’lumotlarga ko‘ra, Janubiy Qozog‘iston viloyatining ikkita tumanini O‘zbekistonga berdi, garchi “uch tuman” ning ko‘p qismi keyinchalik Qozog‘istonga qaytarilgan bo‘lsa-da, lekin shunga qaramay, O‘zbekiston Bo‘stonliq viloyatining katta qismini va ijara muddati 1991-yil aprelda tugagan 150 ming gektar yerni o‘zida saqlab qoldi. 1990-yil dekabr oyida O‘zbekiston hukumati shartnomani yana 25 yilga uzaytirish iltimosi bilan Olmaotaga murojaat qildi. O‘sha paytdagi Chimkent viloyati rahbariyati yer bo‘yicha tekin savdolashning davom etishiga keskin qarshi edi. 1992-yil 1-martdan boshlab yerdan foydalanish muddatini tugatish va sovxozlarni (aholisi asosan qozoqlar) Qozog‘iston yurisdiksiyasiga o‘tkazish to‘g‘risida 1992-yil fevralda tomonlar tomonidan ishlab chiqilgan komissiyalarning qo‘shma

qarori qabul qilindi. Qaror har ikki hukumat tomonidan qo‘llab-quvvatlangandek tuyulsa-da, lekin aslida u amalga oshirilmadi.

O‘zbekistonning Navoiy viloyatida yashovchi qozoq diasporasi vakillari mintaqaning ko‘plab etnik guruhlaridan birini tashkil etadi. Qozoqlar sovet davrida, ayniqsa kollektivlashtirish va ko‘chirish yillarida 1930-1940 yillarda O‘zbekistonga faol ko‘chib o‘tishni boshladilar. Ko‘pgina qozoqlar Qozog‘iston bilan chegaradosh Navoiy viloyatida joylashdilar va mintaqaning etnik xilma-xilligiga qaramay, qozoqlar o‘z urf-odatlarini, tili va madaniyatini saqlab qolishdi.

Bugungi kunda Navoiy viloyatidagi qozoq diasporasi mintaqaning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy hayotida faol ishtirok etadigan kichik, ammo taniqli guruhdir. Ko‘pgina qozoqlar qishloq xo‘jaligi, savdo bilan shug‘ullanadi, shuningdek sanoatning turli sohalarida ishlaydi. Shuningdek, madaniy tadbirlar, til kurslari va boshqa tashabbuslarni tashkil etishda ifodalangan til va madaniyatni saqlashga qiziqish mavjud. Navoiy viloyatidagi qozoqlarning aniq soni turlicha bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, ular O‘zbekistondagi boshqa etnik guruhlar singari millatlararo munosabatlar va madaniy xilma-xillikni mustahkamlash bo‘yicha davlat dasturi tomonidan qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Navoiy viloyatida yashovchi qozoq diasporasi, O‘zbekistonning boshqa hududlaridagi kabi, o‘ziga xos urf-odatlarini, madaniyati va iqtisodiy faoliyatlari bilan ajralib turadi. Urf-odatlarini va madaniyatini. Qozoq diasporasi vakillari an‘anaviy urf-odatlarini saqlab qolishga intilishadi. Ular orasida:

1. Milliy bayramlar: Qozog‘istonning mustaqillik kuni, Nauryz bayrami kabi tadbirlar nishonlanadi. Bu bayramlar davomida an‘anaviy taomlar tayyorlanadi, raqslar o‘ynaladi va qo‘shiqlar aytiladi.
2. An‘anaviy kiyimlar: Qozoq diasporasi vakillari o‘z milliy kiyimlarini, masalan, "shapan" va "kalpak" kabi an‘anaviy bosh kiyimlarni kiyishadi.
3. Oila va jamiyat: Oila qadriyatlarini qozoq madaniyatida muhim o‘rin tutadi. Yoshlar katta avlodga hurmat ko‘rsatishlari, o‘z ota-onalariga g‘amxo‘rlik qilishlari kutiladi.

Iqtisodiy faoliyati. Qozoq diasporasi iqtisodiy faoliyatda ham faol ishtirok etadi:

- Qishloq xo‘jaligi: Ko‘p hollarda, qozoq diasporasi vakillari qishloq xo‘jaligi bilan shug‘ullanadi. Ular turli ekinlar, hayvonlar boqish va boshqa agrar faoliyatlar bilan band.
- Savdo va xizmatlar: Navoiy viloyatida qozoq diasporasi vakillari kichik biznes yuritishadi. Ular bozorlarda savdo qilish, restoran yoki kafelar ochish orqali iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishga harakat qiladilar.
- Madaniy tadbirlar: Madaniy tadbirlar orqali qozoq diasporasi o‘z iqtisodiy faoliyatini rivojlantirishga, shuningdek, o‘z milliy madaniyatini targ‘ib qilishga intiladi.

Navoiy viloyatidagi qozoq diasporasi o‘z urf-odatlarini saqlab qolish, madaniyatini rivojlantirish va iqtisodiy faoliyatini kengaytirishga intilmoqda. Ularning urf-odatlarini va iqtisodiy faoliyati regional madaniyat va iqtisodiyotga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Qozoqlar O‘zbekistonda mahalliy xalq bo‘lib, mamlakatning barcha etnik guruhlarini orasida uchinchi o‘rinda turadi. 2021 yil boshida O‘zbekistonda 800 mingdan ortiq qozoqlar yashaydi. Qozoqlar yuqori tug‘ilish darajasi (1 ming aholiga 28,5 kishi) va aholining yuqori o‘sish sur‘ati bilan ajralib turadi (2011 yilda ushbu millat aholisining o‘sishi O‘zbekistonda 1 ming kishiga 20,5 kishini tashkil etdi). O‘zbek yoki tojik aholisidan kam bo‘lsa ham.

O‘zbekiston qozoqlari birinchi navbatda Qozog‘iston bilan chegaradosh hududlarda yashaydi. O‘zbekistonda ta‘lim qozoq tilida olib boriladigan 522 ta maktab mavjud bo‘lib, ulardan 234 tasi

bir tilli qozoq maktablari, qolganlari aralash maktablardir. Maktablardagi o'quvchilarning umumiy soni yuz mingdan ortiq kishini tashkil etadi. Qozoq tilida oliy ma'lumot olish uchun Nukus davlat universiteti, Toshkent va Guliston pedagogika institutlarida qozoq tili va adabiyoti kafedralari tashkil etildi. Qoraqalpog'istonda respublika qozoq teatri, Mirzacho'l va Navoiy viloyatida musiqali drama teatrlari ochildi. Qozoq madaniyat markazi 1989-yildan buyon faoliyat yuritib kelmoqda. Milliy, folklor, yoshlar va estrada ansambllari bor. Qozoq tilida "Nurli yo'l" respublika davlat gazetasi nashr etiladi, respublika radio va televideniyesida "Замандас", "Дидап", "Достык" kabi ko'rsatuvlar muntazam efirga uzatiladi. Toshkent, Toshkent, Sirdaryo, Jizzax viloyatlarida qozoq televideniyesi va radiosining qozoq tilida ko'rsatuvlari muntazam efirga uzatilmogda.

Xulosa: O'zbekistonda bunday muhim qozoq jamoasining paydo bo'lishi ikki xalqning tarixiy yaqinligi va turmush tarzi farqi bilan bog'liq. Ko'chmanchi qozoqlar yaylovlar uchun yaroqli joylarga ko'chib o'tishgan, shu bilan birga, o'tirgan o'zbeklar asosan shaharlarda, aholi punktlarida savdo markazlarida, shuningdek dehqonchilik uchun yaroqli hududlarda joylashishgan. Bunday turmush farqi ko'chmanchi qozoqlar va asosan o'rnashgan o'zbeklarning hayotini bir-biriga to'ldirdi va ularning o'zaro kirib borishiga yordam berdi. Hozirgi O'zbekiston hududidagi qozoqlar mamlakatning barcha Shimoliy cho'l hududlarida, hozirgi Qoraqalpog'istondan Toshkent viloyatigacha bo'lgan Shimoliy chegaralar bo'ylab joylashdilar. Qadim zamonlardan beri qozoq qabilalari Buxoro, Samarqand, Xiva va Xodjengtacha Mesopotamiya shaharlariga chorva mollari va chorvachilik mahsulotlarini etkazib berishgan. Shu bilan birga, ko'plab o'rnashgan aholi vakillari cho'llarga savdo karvonlari bilan qarab borishdi, bu esa ularning hozirgi Qozog'istonning ichki hududiga ko'chib o'tishiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Миграция населения Республики Казахстан за январь-декабрь 2013 год". 2017-yil 5-yanvarda asl nusxadan arxivlangan.
2. Biekenov K., Sadirova M. Әлеуметтанудың тысында сөздігі. — Almati: Sөzdik-Slovar, 2007.
3. <https://uz.wikipedia.org>.
4. Қобландин Қ. И., Меңдіқұлова Г. М. Өзбек-стандағы қазақтардың тарихы және бүгінгі дамуы. – Алматы : Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы, 2009.
5. Тукумов Е. В. Казахи Узбекистана // Цен-тральная Азия и Кавказ : общест.-полит.журн. – 2000. – № 6. – С. 213–220. – URL: <https://www.ca-c.org/journal/rus-06-2000>.